

Təlimin inkişafında motivlərin rolu

Svetlana Məmmədova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: svetmemmedli@gmail.com

Rəyçilər: psixol.ü.f.d. L.M. Qurbanova,
psixol.ü.f.d., dos. M.C. İsmayılova

Açar sözlər: motivlərin rolu, idrak maraqları, daxili motivlər, xarici motivlər, müəllimin rolu

Ключевые слова: роль мотивов, познавательные интересы, внутренние мотивы, внешние мотивы, роль учителей

Key words: the role of motivation, cognitive interestes, inside motivations, outside motivations, the role of teacher

Şagirdi elmə yönəltmək üçün məcburiyyət əsas deyil. Məcburiyyət əsasında keçirilən dərstdə təlimin inkişafından danışmaq olmaz. Müəllim iş fəaliyyətini elə qurmalıdır ki, burada şagirdin elmə sevgisi və öyrənmək inamı yaransın. Elə bir metod seçməlidir ki, şagird istər-istəməz elm və biliyin onun gələcək həyatında oynadığı rolu anlasın.

Müəllim və məktəb psixoloqunun birgə fəaliyyəti ilə şagirdlərin idrak maraqları da inkişaf etdirilməlidir.

Məktəblilərin təhsil fəaliyyəti elə təşkil olunmalıdır ki, bu onlar üçün yalnız bir öhdəlik deyil, dünyanı anlamaq sevinci olsun. Eynşteyn qeyd edirdi ki, vəzifə və məcburiyyət hissi şagirdin baxmasında və görməsində xoşbəxtlik tapmasına kömək edə biləcəyini düşünmək böyük bir səhvdir. Tələbələrin zehni fəaliyyətinin artırılması üçün effektiv motivasiya mexanizmindən biri təhsil və bilik fəaliyyətinin oynaq xarakteridir. Tədris oyununda bir qanunauyğunluq var. Belə ki, fenomenlərin xarici tərəfindən ilkin maraq tədricən öz daxili mahiyyətinə marağı artırır. Çoxsaylı araşdırmalardan sübut olunmuşdur ki, idrak maraqları diqqəti stimullaşdırır, daha asan və davamlı yadda saxlamağa köməklik göstərir. İdrak maraqları zehni inkişaf və şəxsiyyət təhsili tədrisinin çətin tapşırığının həlli üçün bir əlaqədir. İdrak maraqları yalnız intellektə deyil, iradə, güc və ya şəxsiyyətin emosional sahəsi ilə də kompleks əlaqədir. Təlimin inkişaf etdirilməsində idrak maraqlarının rolu böyükdür.

İdrak maraqlarının inkişafına hansı şərait yaradılır?

1. İdrak maraqlarının inkişafında öyrənilən fənnə və əqli əməyə sevgi prosesinə elə təhsil sistemi təsir edir ki, hansı ki, şagirdi sərbəst şəkildə yeni biliklərin axtarışına çıxarır, problem xarakterli məsələləri həll edir. Problem-axtarış fəaliyyətinə əsaslanan öyrənmə texnologiyaları məktəbdə çalışan müəllimlərimiz tərəfindən geniş istifadə olunur.

2. Tədqiq olunan mövzuya maraq göstərmək üçün mövzu bütövlükdə və ayrı-ayrı bölmələrdə, öyrənmənin vacibliyini, əhəmiyyətini, uyğunluğunu anlamaq lazımdır. Bunun üçün də müəllimlər təlim prosesində şagirdləri öyrənmənin vacibliyinə, əhəmiyyətinə inandırmalıdırlar.

3. Yeni material daha əvvəl öyrənilmiş məlumatlarla əlaqəli şəkildə həyata keçirilməsi şagirdlər üçün daha maraqlıdır. Çünki şagirdin artıq mövcud olan maraqları ilə əlaqəsi yeni materiallara marağın artmasına kömək edir.

4. Nə çox çətin, nə də çox asan material maraq doğurmur. Təlim çətin amma mümkündür (Q. Peterson). Çətin material belə, şagirdin yaş səviyyəsinə uyğun olmalıdır.

5. Bir məktəblinin işi daha tez-tez yoxlanılır və qiymətləndirilsə (özünüdarətmə, öyrənmə qurğuları da daxildir.), onun maraqla işləməsi daha da artır.

6. İdrak maraqlarının stimullaşdırılmasında mühüm rolü dərslərin müsbət psixi atmosferi, pedaqoji qarşılıqlı münasibətlərin demokratik tərzini oynayır (onların akademik uğurlarından asılı olmayaraq, tələbələrin qəbul edilməsi; motivasiyanın, anlaşmanın və dəstəyin üstünlük təşkil etməsi). Şagirdlərin psixoloji analizi (təbrik, mümkün qədər bir çox uşaqlara diqqət göstərmək-göz, təbəssüm və s.). Bu baxımdan məktəb psixoloqunun da rolü böyükdür. Psixoloji xidmət işində məktəb psixoloqu müəllim və şagirdlərə düzgün qarşılıqlı münasibət qurmaqda yardımcı olmalıdır.

7. Uşaq nə qədər balacadırsa, materialın çoxu obrazlı şəkildə verilməlidir. Çünki obrazlı material şagirdə daha çox maraq yaradır. Pestalozinin görünürlük prinsipini didaktikanın “qızıl qaydası” adlandırmışdır.

8. Təhsildə yaradıcılıq üçün də şərait yaradılmalıdır. Diferensial təhsil də önəmlidir. Bu zaman şagirdlərə fərdi yanaşmalı və onların maraq və meylləri nəzərə alınmalıdır.

9. Şagirdlərin uğur qazanması üçün dərslərdə şəraitin yaradılması: uğurlu situasiyanın yaradılmasının ən asan yolu ev tapşırığının dəqiqliyidir. Öyrənmələr bilməlidir ki, onlar tapşırığı bütöv şəkildə yerinə yetirərsə (əsas məsələləri qeyd etmək, sualları cavablandırmaq) onların cavabları uğurlu olacaqdır.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin idrak aktivliyinin stimullaşdırılması:

1. Didaktik oyunlar (sujet, rollu və s.);

2. Görünürlük;

3. Müxtəlif fənlərdə yaradıcılıq işləri;

4. Fənn olimpiadalarında iştirak etmək;

5. İştirakçıların layihə fəaliyyəti;

6. İştirakçıların proyektiv fəaliyyəti;

7. Fənlər üzrə dərslərdə fəaliyyətlər;

8. Fərdiləşdirmə (təkcə bacarıqları deyil, maraqları da nəzərə alınır);

9. Fərqlənmə (fərqli məsələlər);

10. Müxtəlif pedaqoji texnologiyaların istifadəsi (oyun, şəxsiyyətyönümlü, inkişafetdirici, problemlə öyrənmə, inteqrasiya dərsləri, fərdi iş üçün kartlar).

XX əsrin böyük humanisti Mart Tereza deyirdi: “Biz böyük işlər yox, ancaq kiçik işləri böyük sevgiylə görə bilərik.” Həqiqətən də sevgi ilə görülən işin keyfiyyəti də yüksək olur. Belə ki, müəllim təlim zamanı nəinki onlara sevgi ilə yanaşmalı, həm də onlarda tədris olunan fənnə də sevgi yaratmalıdır. Öyrənmələrə çox material öyrətmək əvəzinə onlarda elə bil motiv yaradılmalıdır ki, onlar müəllimin köməklisi olmadan belə həmin fənlə maraqlansın və əlavə məlumatlar əldə etsin. Müasir təlim sistemi də bu məqsədlər əsasında qurulmuşdur.

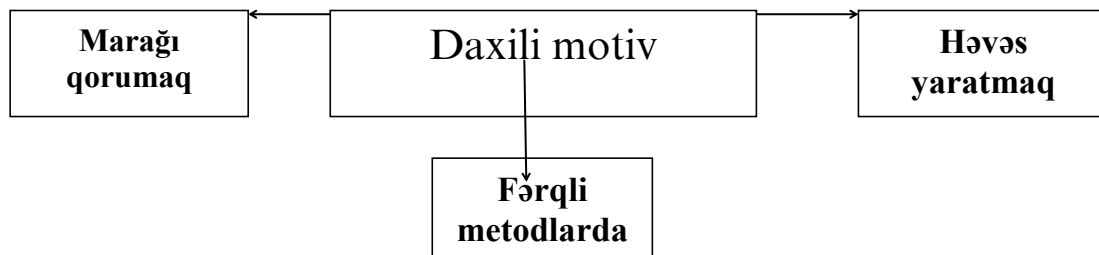
Tədqiqatlar göstərir ki, hər yaş dövrünün özünəməxsus motivləri vardır. N.Yunq, S.Ştenderq və s. psixoloqların tədqiqatları göstərir ki, tədris ilinin ilk günü böyük həvəslə dərslə gələn şagirdin bu marağı heç də uzunmüddətli olmur. Belə ki, şagird ilk dərslərin günü hələ məktəbəqədər uşaqdır. Lakin məktəb sistemində artıq şagirdir və dünən uşaq kimi maraq göstərirdisə, bu gün şagird kimi maraq göstərməlidir. Sınıfdən sinfə keçdikcə də bu motiv də fərqli olur. Bu baxımdan A.K. Markovanın sözləri diqqəti cəlb edir. O, deyirdi ki, yalnız yeni sosial rol uzun müddət uşağın maraqlarını şertləndirə bilmir və zaman keçdikcə öz əhəmiyyətini itirir. Bununla da şagird dərslərdən soyuyur.

Təlimin inkişafında önəmli rol oynayan motivlər əsas, aparıcı və köməkçi olmaqla 3 yerə bölünür. Əlaçı şagird olmaq, yaxud ali təhsil almaq arzusu, elmin özünə maraq və s. bütün bunlar əsas motivlərə aid edilir. Psixoloqlar hər yaş dövründə hansı motivin üstünlük təşkil etdiyini araşdırmış və müəyyən etmişlər ki, təlim fəaliyyətinə şagirdləri yönəldən motiv eyni deyildir. Eyni vaxtda müxtəlif motivlər təsir göstərsə də bunlardan biri əsas, aparıcı motiv hesab olunur. Bu motivi müəllim aşkara çıxarsa şagirdin təlim fəaliyyətində çox böyük nailiyyətlərə səbəb ola bilər.

Bəzən öyrəniləcək dərş şagirdlər tərəfindən o qədər diqqət cəlb edir ki, onlar materialı əla qiymət almaq üçün yox, istədikləri üçün yaxşı öyrənməyə çalışırlar. Bu cür şagirdlər üçün sevdikləri dərş elə onlar üçün daxili mükafata sahibdir və onları öyrənməyə təhrik edir.

Bu cür daxili motiv şagirdlərin günlərlə dərş çalışmalarına kömək edə bilmir. Xüsusilə bu cür motiv ibtidai sinifdən yuxarı siniflərə keçdikcə azalır. Buna görə də xarici motiv də önəmli hesab olunur. Tədqiqatlar göstərir ki, xarici motivlərin daxili motivlər üzərində təsiri ilə əlaqədar olaraq şagirdlərin edəcəyi dərş materialında maddi motiv mövzusunda diqqətli olmaq lazımdı. Müəllim olaraq hər birimiz öyrətdiyimiz hər şeyi daxili yöndən həvəsləndirməli, ehtiyac olmadıqda maddi motiv yaratmaqdan çəkinməliyik. Xarici motiv şagirdləri öyrənmə fəaliyyətinə başlamağa təhrik edə bilər. Ancaq onlarda dərşə maraq yarandıqdan sonra şagirdlər xarici motivdən uzaqlaşdırılmalıdır. Bütün bunlara rəğmən qeyd etmək lazımdır ki, daxili motiv yaradılan şagirdlərlə bərabər təhrik olunmayan şagirdlər də olur. Ona görə də həm daxili həm də xarici motivlərdən istifadə etmək daha effektiv nəticə verə bilər.

Dərşdə istifadə olunan təlim prosesi yetərincə daxili motivi artırmağa yönəlməlidir. Xarici motiv olsa belə daxil motiv həmişə artırılmalıdır. Psixoloqların fikrincə, daxili motivi aşağıdakıları həyata keçirməklə artırmaq olar.

Öyrəniləcək materialın şagirdlər üçün necə önəmli olduğunu göstərmək üçün (əgər mümkünsə) onları materialın maraqlı və qeyri-adiliyinə inandırmaq lazımdı. Şagirdlərin səviyyələrinə uyğun nümunələr çəkmək daha effektiv ola bilər. Daxili motivi artırmaq üçün həmçinin onlara tapşırığı necə etməkdə sərbəstlik vermək daha yaxşı ola bilər. Məsələn, maddələr mövzusu haqqında esseni cütlərlə və ya fərdi şəkildə yazı bilər.

Marağı qorumaq. Şagirdlərdə yaradılan bu daxil motiv uzun müddətli olması üçün marağı qorumaq və bunu üçün isə fərqli metodlar seçilməlidir. Əsasən fənn müəllimləri şagirdləri təəccübləndirəcək üsullardan istifadə etməyə çalışırlar. Məsələn bir kimya müəlliminin istilik effekti mövzusunda şagirdlərə spirtə batırılmış 1 dolların yanma istiliyindən danışsa bu onlarda mütləq yanma istiliyi haqqında marağı artıracaq.

Müəllimlər həmişə çalışmalıdır ki, şagirdlərdə daxili motivi artırsın, həmçinin öyrənmək üçün xarici motiv də önəmlidir. Çünki hər mövzu hər şagird üçün eyni maraq kəsb etmir. Bütün bu deyilənlərdən aydın olur ki, təlimin inkişafının təmali motivasiyadır.

Məqalənin aktualığı. Şagird və tələbələrin təliminin inkişafında motivlər mühüm rol

oynayır. Bu motivlərin daha dərindən nəzərdən keçirilməsi baxımından məqalə aktual əhəmiyyət kəsb edir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Yeniyetmə və gənclərin zehni fəaliyyətinin daha da artırılması məqsədilə təlim oyunlarının prinsiplərinin təhlilini məqalənin elmi yeniliyi hesab etmək olar.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərinin tələbə və magistrantları istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. M.Ə. Həmzəyev. Pedaqoji psixologiya. Bakı: Maarif, 1991.
2. Ə.Əlizadə, N.Əlizadə. Pedaqoji psixologiya. Bakı, 1992.

C. Мамедова

Роль мотивов в развитии обучения

Резюме

Учебная деятельность школьников должна формироваться так, чтобы эта была для них не обязанностью, а смыслом понятия радости жизни. В развитии обучения роль познавательного интереса также большой. Вместо того, чтобы дать большой материал надо у них создать такой мотив, и чтобы они без помощи учителя заинтересовались предметом и получили дополнительную информацию. Современная учебная система организуется на основе этих целей.

S. Mammadova

The role of motivations in development of education

Summary

The education activity of students must organize such that this is not only a liability, it also becomes the delight of realize of the word. The role of cognitive interest is great in the development of education too.

Instead of teach a lot of materials to learners, must create such as motivation that, they can interested in the same subject and can get extra information without help or support of teacher. The modern education system arranged based on this purposes.

Redaksiyaya daxil olub: 22.12.2017